

REM KOOLHAAS

| LAPAS |
architektai

KARŠČIUO- — JANTIS NIUJORKAS:

retroaktyvus manifestas Manhattanui

KARŠČIUOJANTIS NIUJORKAS

**REM
KOOLHAAS**

**KARŠČIUOJANTIS
NIUJORKAS**

RETROAKTYVUS MANIFESTAS MANHATANUI

■ LAPAS ■

architekstai

Rem Koolhaas

**Karščiuojantis Niujorkas:
retroaktyvus manifestas Manhatanui**

Iš anglų kalbos vertė
Skaistė Aleksandravičiūtė

Specialusis redaktorius
Matas Šiupšinskas

Serijos „Architekstai“ redaktoriai
**Marija Drėmaitė
Aistė Galaunytė
Martynas Mankus**

Redaktorė
Dangė Vitkienė

Korektorės
**Indrė Arbačiauskienė
Brigita Kulikovskienė**

Dizaineris
Jurgis Griškevičius

Maketavo
Kontis Šatūnas

Projekto vadovės
**Barbora Kavaliauskaitė
Aistė Galaunytė**

Leidyklos redaktorės
**Monika Gimbutaitė
Ūla Ambrasaitė**

Projektą finansuoja

Originalus leidimas
**Rem Koolhaas *Delirious New York:
Retroactive Manifesto for Manhattan,*
New York: Oxford University Press, 1978**

Versta iš **Rem Koolhaas *Delirious
New York: Retroactive Manifesto for
Manhattan,* New York: The Monacelli
Press, 1994**

**Delirious New York
Copyright © 1978, Rem Koolhaas
All rights reserved**

Viršelyje panaudota nuotrauka
© Rockefeller Center, Inc.

Rem Koolhaas portretas © Fred Ernst,
Courtesy of OMA

© Skaistė Aleksandravičiūtė, vertimas
į lietuvių kalbą, 2022

© Matas Šiupšinskas, „Lengvai
neištrūksime“, 2022

© Skaistė Aleksandravičiūtė „Raktas
skaitytojui, arba Keletas pastabų apie
teksto gramatiką“, 2022

© Leidykla LAPAS,
www.leidyklalapas.lt, 2022

Visos teisės saugomos
ISBN 978-609-8198-50-8
Serija „Architekstai“
ISSN 2669-0578

TURINYS

LENGVAI NEIŠTRŪKSIME
Matas Šiupšinskas IX

RAKTAS SKAITYTOJUI, ARBA KELETAS
PASTABŲ APIE TEKSTO GRAMATIKĄ
Skaistė Aleksandravičiūtė XVII

KARŠČIUOJANTIS NIUJORKAS RETROAKTYVUS MANIFESTAS MANHATANUI

ĮVADAS 3

PRIEŠISTORĖ 9

KONIO SALA:
FANTASTIŠKUMO TECHNOLOGIJA 27

DVIGUBAS UTOPIJOS GYVENIMAS:
DANGORAIŽIS 89

Padangių siena 90

Dangoraižio teoretikai 123

Kvartalo gyvenimai: „Waldorf-Astoria“ viešbutis ir „Empire State Building“	149
Užtikrintas nepastovumas: „Downtown Athletic Club“	175
KOKIA TOBULA GALI BŪTI TOBULYBĖ: ROCKEFELLERIŲ CENTRO SUKŪRIMAS	185
Raymondo Hoodo talentai	187
Visi Rockefellerių centrai	205
„Radio City Music Hall“: linksmybės niekada nerimsta	239
Kremlius Penktojoje aveniu	253
2 priedašai	265
EUROPIEČIAI: BIUER! DALÍ IR LE CORBUSIER UŽKARIAUJA NIUJORKĄ	271
POST MORTEM	327
PRIEDAS: FIKCINĖ IŠVADA	339
PASTABOS	360
PADĖKA	366
ŠALTINIAI	368

LENGVAI NEIŠTRŪKSIME

MATAS ŠIUPŠINSKAS

Karščiuojantis Niujorkas yra vienas svarbiausių XX a. antros pusės architektūros tekstų, kuris, pasak kuratoriaus ir architektūros istoriko Martino Stierli, ne tik išgarsino knygos autorių, bet ir įrodė, kad į architektūros pasaulio elitą galima patekti nepastačius nė vieno pastato¹.

KODĖL DABAR?

2021 m. gruodį pasaulio architektūrinę spaudą apskriejo ką tik užbaigto, bet dar neatsidariusio Taipėjaus scenos menų centro (Taipei Performing Arts Center) nuotraukos. Ilgai laukta OMA architektų biuro projekto realizacija (statybos darbai prasidėjo prieš devynerius metus) traukia akį neįprasta tokios (ar bet kokios kitos) paskirties statiniui forma – trijų salių tūriai sulipę į kekę, o jos priekyje pūpsa įsirižusi metalu dengta sfera. Tarsi sustingęs pastato griovimo momentas – nelaimė, kuri neįvyko. Kas čia iš tiesų nutiko? Istorijos pradžios reikėtų ieškoti ne projekto eskizuose, bet beveik prieš pusę amžiaus parašytame tekste.

1978 m. pirmą kartą išleista knyga *Karščiuojantis Niujorkas: retroaktyvus manifestas Manhatanui (Delirious New York. A Retroactive Manifesto for Manhattan)*. Kaip rodo pavadinimas,

(X)

tai retroaktyvus miesto planavimo manifestas, kurį Manhatano vardu parašė bevardis rašytojas, atvykęs iš utopijomis pertekusios, bet negyvybingos Europos į veiksmo kupiną naują žemyną. Kultiniu tapęs ir autorių staiga išgarsinęs pasakojimas apie tikrą ir kartu fikcinę Niujorko istoriją vienus įtraukė į groteskišką literatūrinę kelionę, o kitiems atsivėrė kaip provokuojantis architektūrinis projektas. Ar bent jau kaip išmoningos architektūrinės fantazijos pavyzdys – fantazijos, kadaise bandžiusios suvokti Niujorką, o šiandien pagimdžiusios Taipėjaus scenos menų centrą ir daugybę kitų ne mažiau intriguojančių XXI a. architektūros ikonų.

REM

Knygos autorius, olandų architektas, urbanistas ir Harvardo universiteto profesorius Remmentas Lucas Koolhaasas (geriau žinomas tiesiog kaip Remas Koolhaasas) – mitologizuota persona. Kategoriškas, nekantrus ir savimi pasitikintis provokatorius šiandien yra laikomas viena ryškiausių ir įtakingiausių savo kartos asmenybių. Vieniems jis yra autoritetas, praplėtęs architektūros suvokimo ribas ir pastebintis kultūros reiškinius prieš pat šiems išpopuliarėjant, kitiems antiherojus – į savi-reklamą pasinėręs ekscentrikas, pašventęs savo architektūrą ekonominei galiai ir nežabotam kapitalizmui. Pats save jis laiko tikrųjų modernistų palikuonimi². Kad ir kaip būtų, ši asmenybė nepalieka abejingų.

Jaunystėje Koolhaasas dirbo žurnalistu ir tik vėliau pasuko į architektūrą: nuo 1968 m. studijavo AA (Architectural Association) Londone, o nuo 1972 iki 1975 m. – privačiame Kornelio universitete (Cornell University) Itakėje, Niujorko valstijoje. Galiausiai 1975 m. Koolhaasas drauge su Elia ir Zoe Zenghelis ir Madelon Vriesendorp įkuria žymųjį „Office for Metropolitan Architecture“ (OMA) biurą, o 1978 m. išleidžia jį išgarsinusį

bestselerį *Karščiuojantis Niujorkas*. 2000-aisiais Koolhaasui įteikiamas architektūros Nobelis – Pritzkerio premija.

Tačiau lakoniškas veiklos gairių rinkinys mažai ką sako apie ieškojimus, vedusius prie knygos išleidimo ir pripažinimo. Iš tiesų Koolhaasas nuo 19 metų dirbo žurnalistu, nors pats, kalbėdamas apie jaunystę, jis linkęs pabrėžti scenaristo patirtį. Koolhaaso tėvas buvo fantazijos nestokojantis olandų rašytojas, žurnalistas ir scenaristas Antonis Koolhaasas, o senelis iš motinos pusės – architektas modernistas Dirkas Roosenburgas. Tad Koolhaasui nebuvo svetimas nei architektūros, nei literatūros pasaulis. 1968 m. pradėjęs studijuoti architektūrą jis toliau darbavosi su *film noir* ir *soft porn* scenarijais (padėjusiais padengti studijų išlaidas). Tuo metu Koolhaasas parašo Tony Dugdale paskaitoms oponuojantį manifestą „Paviršius“ (*The Surface*), tapusį knygos *Karščiuojantis Niujorkas* ištakomis. Scenaristo Koolhaaso nenurogi architekto Koolhaasas – abu jie persipynė tarpusavyje.

1971 m. Koolhaasas gauna vasaros studijų užduotį išanalizuoti pasirinktą architektūros objektą. Kurstomas žurnalistinio smalsumo jis atsiduria Berlyne ir nukreipia jėgas Rytus nuo Vakarų skiriančios Berlyno sienos studijai. Sienos pašonėje vykstančio gyvenimo siurrealumą liudijančią nuotraukų seriją Koolhaasas papildė komentarais, tarsi rašydamas architektūrą analizuojantį ir kartu ją kuriantį scenarijų. Nestandartinį tyrimo objektą – sieną – Koolhaasas traktuoja kaip vieną iš architektūrinių modernybės darinių, banalios kasdienybės supamą totalinę formą. Atskirtis čia ne mažiau svarbi už jungtis, materijos stygius galingesnis už jos buvimą. Tyrimas įtikina Koolhaasą, kad forma ir prasmė architektūroje nėra tiesiogiai susijusios. Jam svarbesnė architektūrinė programa – scenarijus.

Palikęs studijas AA ir Europą, Koolhaasas mokslus tęsia Jungtinėse Valstijose, į kurias atseka paskui vokiečių architektą, racionalistą ir „antrojo modernizmo“ apologetą Oswaldą Mathiasą Ungersą. Čia Koolhaasas susiduria su Niujorku – radikalia

daiktine realybe, kurios, kaip ir Berlyno sienos, neišaina analizuoti to meto architektūros lauke dominuojančiais metodais. Įkvėptas Roberto Venturi ir Denise Scott Brown knygos *Mo-kantis iš Las Vegaso (Learning from Las Vegas)* Koolhaasas toliau tyrinėja Niujorką ir po gabaliuką lipdo pasakojimą apie modernų metropolį, išdygusį iš milžiniško tankio, naujų technologijų ir nežaboto pragmatizmo mišinio.

MANHATANIZMAS

Karščiuojantis Niujorkas pasakoja apie revoliucinės gyvensenos – grūsties kultūros (*The Culture of Congestion*) – atsiradimą ir eksperimentų poligoną, kuriame ši kultūra susiformavo – Manhataną nuo 1850 iki 1960 metų. Tekste Koolhaasas vieng šalia kito klijuoja koliažiškus pasakojimus apie žmones, vietas, technologijas ir veikimo strategijas, taip dokumentuodamas savitą metropolio gyvenimo būdą ir iš jo kylančias pašėlusias architektūrines vizijas. Jis pasiūlo spekuliatyvią interpretaciją, kad už viso to slepiasi neoficialus manhatanizmo judėjimas su savo atstovais ir veikimo programa – tokia šokiruojančia, kad norintiems ją įgyvendinti manhatanistams tenka amžinai nutylėti savo tikruosius siekius.

Manhatanizmo, finalinė Vakarų civilizacijos stadija, embrionas – tai Konio sala, o Manhatano salos urbanistinis Gridas³ – tai jo skeletas. Niujorkas Koolhaasui tampa žmogaus organizmo procesus įkūnijančia metafora. Metropolis ir jo fizinės aplinkos dėmenys čia virsta gyvais dariniais, kurių aprašymai pateikia miestą kaip karščiuojantį architektūrinį organizmą su troškimais, lūkesčiais ir baimėmis. Tokį, kuris traukia savo stiprybėmis ir kartu intriguoja netobulumu. Tekste vis sušmėžuojantis antropomorfizmas ir knygoje įsiterpusios Madelon Vriesendorp sukurtos iliustracijos leidžia pasiduoti vujarizmo vilionėms ir iš arti stebėti dėmesio objekto kūną bei jame

vykstančius procesus – kitaip tariant, patenkinti savo urbanofilinius geidulius.

Nelyg tyrėjas, pakvaišęs ne mažiau nei jo tyrimo objektas, Koolhaasas į stalčiukus dėlioja iš pirmo žvilgsnio mažai susijusias Niujorko praeities istorijas, archyvinės iliustracijas, žemėlapius ir atvirukus, tarsi įrodančius manhatanizmo egzistavimą. Pasitelkęs iš Salvadoro Dalí pasiskolintą paranojinį kritinį metodą, Manhatano faktinės realybės ženklus Koolhaasas interpretuoja kaip savo fikcinės hipotezės įrodymus. Surinkti artefaktai padeda rekonstruoti tikrus ir tariamus ryšius tarp dinamiškos metropolio kultūros ir iracionalumo, vizionieriškų ambicijų bei mutacijų kupinos kapitalizmo architektūros – tos, kuri liko už oficialiai įsitvirtinusio modernios architektūros vaizdinio, toli nuo utopiško Europos karijų modernistų avangardo, apie kurį tuo metu aktyviai rašė architektūros istorikai. Oponuodamas jiems Koolhaasas pats imasi istoriko vaidmens, bet jo tyrimas ne tiek istorinis, kiek meninis – įžvalgomis siekiama ne tiksliai atspindėti tikrovę, o atverti naujas interpretacijos galimybes.

OMA

Modernaus metropolio būvį analizuojančios knygos gimimas sutampa su OMA biuro veiklos pradžia. Biurą įkūrė Remas Koolhaasas su tuometine žmona Madelon Vriesendorp, buvęs Koolhaaso dėstytojas Elia Zenghelis ir jo žmona Zoe Zenghelis. Koolhaasas ir Elia Zenghelis bendradarbiavo jau keletą metų kurdami vadinamąjį popierinę architektūrą. 1978 m. biuras drauge su tuo metu pas juos dirbusia Zaha Hadid, sėkmingai dalyvavo naujojo Nyderlandų Parlamento pastato konkurse Hagoje. Vėliau įvyko ne vienas sėkmingas architektūrinis konkursas, deja, laimėję projektai taip ir nebuvo realizuoti. Pirmieji OMA projektai įgyvendinami devintajame dešimtmetyje ir netrukus tampa kultiniais. Įkurtas keturių kolegų 1975 m., šiandien biuras išaugo iki poros šimtų žmonių komandos, pasklidusios

penkiuose pasaulio miestuose ir dirbančios prie gausybės projektų nuo smulkių interjerų iki milžiniškų kvartalų.

OMA nėra įprastas architektų biuras. Nepaisydami projekto tipo ir apimties, darbą OMA architektai pradeda nuo tyrimo ir neskuba užfiksuoti pastato formos. Pradinis programos sudarymo, duomenų rinkimo ir atvejų analizės etapas jiems yra esminis – iš jo išplaukia tolesnė kūrybinė strategija. Jei procesas peržengia projektavimo praktikos ribas, įsijungia AMO – kūrybinis ir analitinis OMA atspindys (pasak Koolhaaso, Siamo dvynys), užsiimantis tyrimais ir leidyba. AMO apima platesnę kultūros, tapatybės ir architektūros reiškinių analizę, rašymą, procesų inicijavimą ir kuravimą. AMO buvo įkurtas 1999 m., keleri metai po gigantiškos apimties knygos, savotiškos architektų biblijos *S, M, L, XL* pasirodymo. Beveik tris kilogramus sveriantis daugiau nei tūkstančio puslapių talmudas neskirtas skaityti, greičiau jau naršyti po puslapius. Knygoje apibendrinama OMA pirmųjų poros dešimtmečių veikla ir į dienos šviesą ištraukiama architektų darbo virtuvė. Milžiniškų išteklių pareikalavusi studija pasirodė tuo metu, kai OMA išgyveno sudėtingas permainas (vidinių procesų kaita, finansiniai sunkumai ir bandymai suvienyti jėgas su stambia inžinerine kompanija „Arup“, o vėliau su „De Weger“ biuru)⁴, tad AMO galima laikyti bandymu išgryninti komandos veiklos koncepciją. OMA užsiima realiu projektavimu, statyba ir architektūros realizacijomis, o AMO kreipia dėmesį į koncepcijas ir užsakymų neribojamą „grynąjį“ architektūrinį mąstymą.

Šiandien OMA yra laikomas vienu sėkmingiausių tarptautinių architektų kolektyvų, užauginusių daugybę garsių pasekėjų, internete pravardžiuojamų „Baby Rems“. Zaha Hadid, Winy Maasas, Jacobas van Rijisas, Bjarke Ingelsas, Joshua Prince-Ramusas, Ole Scheerenas, Willemas Janas Neutelingsas, Jeanne Gang ir dar ne viena dešimtis žinomų architektų yra ilgiau ar trumpiau dirbę OMA. Nemaža dalis jų perėmė

biuro filosofiją, veiklos metodus, pritaikė juos savo praktikoje, multiplikavo ir adaptavo. Lygiai kaip kadaise Koolhaasas perėmė ir sau pritaikė *Karščiuojančiame Niujorke* aprašytas hiperpragmatiškas architektūrines strategijas. Hugh Ferrisso gebėjimas vizualizuoti užstatymo reglamentus arba autorystę nutrinantis „Associated Architects“ varžymasis eskizų kiekiu ir jų kryžminimas buvo sumaniai įdiegti į OMA kūrybinę mašiną, kurioje sukosi daugybė architektūrinių sielų. Kitaip tariant, šimtai projektų pasaulyje nebūtinai tiesiogiai, bet vienaip ar kitaip tęsia *Karščiuojančiame Niujorke* užčiuoptas ir OMA inkubatoriuje subrandintas mintis apie metropolišką architektūrą.

RAŠYTI ARCHITEKTŪRĄ

Dažnai cituojamas architektūros kritikės Cynthios Davidson 1993-ųjų interviu su Koolhaasu pavadintas „Kodėl aš parašiau *Karščiuojantį Niujorką*, ir kitos tekstinės strategijos“⁵. Kodėl jis rašė? Nes tokiam architektui, kokiu jis norėjo būti, pasaulyje nebuvo vietos. Koolhaasas priėmė taktinį sprendimą – rašytojas Koolhaasas išleido knygą, kad suformuotų pagrindą architekto Koolhaaso veiklai. Jis rašė norėdamas įrodyti, kad pasaulyje ne tik *gali* egzistuoti tokia architektūrinė praktika, kokios jis siekia, bet ji jau ilgą laiką egzistuoja kapitalistiniame metropolijoje. Tokiai architektūrinei praktikai rūpi ne pats objektas kaip tūris, bet scenarijų programavimas bei racionalus pragmatizmas, kuris materializuojasi pačiomis iracionaliausiomis formomis.

Ar Karščiuojantis Niujorkas yra architektūra? Koolhaasas tuo neabejoja. Jo knyga sukonstruota kaip miestas, suskaidyta į blokus, galinčius koegzistuoti autonomiškai vienas nuo kito. Tai iš fragmentų sulipdytas teksto koliažas, savo struktūra veikiantis tarsi fizinėje erdvėje sukibęs funkcijų, erdvių ir formų rinkinys – miestas, rajonas, kvartalas arba pastatas.

Knyga parašyta vadovaujantis tokia pačia montažo metodika, kokia konstruojamas aprašomas metropolis. Rašydamas Koolhaasas nevaržo savęs ir tekstą nuolat papildoma paties sukonstruotais terminais, specifine sintakse, teksto skaidymu, o sąvokas ir architektūros elementus kartais paverčia istorijos veikėjais, kurių vardai išdidžiai rašomi didžiąja raide. Pradėjęs nuo knygos, jis ir toliau klijuoja provokuojančius koliažus, rašo scenarijus – tik šiandien jau pastatų pavidalu. Dar daugiau, architektūra jam yra intelektualinė veikla, kuriai artikuliuoti būtinas tekstas – rašymas nėra projekto aiškinimas ar aprašinėjimas, Koolhaasui tai esminis projektavimo proceso instrumentas. Kelionę pradėjęs nuo Berlyno sienos, Koolhaasas ir toliau bando pabėgti nuo įprastinio architekto, kaip formos ieškančio menininko, įvaizdžio ir siekia sustiprinti diskursą formuojančio intelektualo pozicijas.

Nuo architektūros pasaulio ikonos iki savitiksliuose ieškojimuose užstrigusio ciniko – Koolhaaso įvaizdis toks mitologizuotas, kad kiekvienas besidomintis neišvengiamai atranda jį po gabaliuką, nuotrupą, primirštą tekstų ir architektūrinės kūrybos pavyzdį. Mintyse bandant nerangiai sulipdyti juos į nuolat kintančią dëlionę, kartais nutinka, kad krūva detalių sukimba į tvirtesnį gumulą. Ryšiai tarp kūrybinės veiklos elementų tampa apčiuopiamesni, jų išsidėstymas aiškesnis. *Karščiuojantis Niujorkas* yra vienas tokių nutikimų. Šioje knygoje atidus skaitytojas pastebės užuomazgas idėjų, istorijų, metodų ir interesų laukų, tapusių pagrindu gerokai vėlesniems Koolhaaso, jo biuro ir biuro pasekėjų darbams. Kartu tai knyga apie mus persekiojančius praeities ideologijų atgarsius, racionalios žmogaus fantazijos iracionalumą ir tai, kad į laisvę lengvai ištrūkti nepavyks.

RAKTAS SKAITYTOJUI, ARBA KELETAS PASTABŲ APIE TEKSTO GRAMATIKĄ

VERTĖJA SKAISTĖ ALEKSANDRAVIČIŪTĖ

Karščiuojantis Niujorkas – neįprastas tekstas ne tik turiniu, bet ir forma.

Pirmiausia skaitytojui į akį kris dažnam nematyta kabučių vartoseną cituojant kitų autorių tekstus – virtuali pusiau išskirtų citatų. Gausu kabučių, kurios, pasirodžiusios pastraipos pradžioje, dažnai paliekamos neužvertos. Ši retesnė anglosaksiškoje tradicijoje aptinkama ilgesnių, iš kelių pastraipų sudarytų fragmentų citavimo konvencija skaitytojui žymi tęsiamą cituojamo teksto atkarpą. Svarstėme galimybę adaptuoti, supaprastinti lietuviškiems tekstams nebūdingą skyrybą. Tačiau atidžiau pavartę šaltinius pastebėjome, kad *Karščiuojančiame Niujorke* pateikiamas cituojamų tekstų skaidymas pastraipomis ne visada sutampa su originalu⁶.

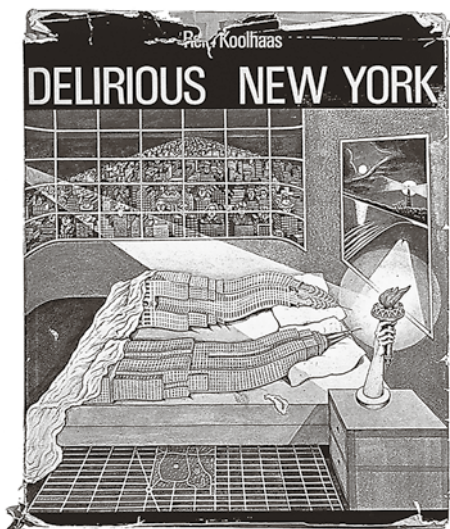
Koolhaasas kerpa citatą savaip, versdamas ją paklusti savo teksto eigai, sėvintai komponuojamo miesto diskurso logikai. Viename interviu autorius išsiduoda turįs įprotį atsispausdinti juodraščius, juos karpyti, dėlioti tarsi koliažą, kad *pamatytų*, kaip tarpusavyje dera rašomo teksto fragmentai⁷. Architektūros rašymas jam – vizualus procesas. Pašalinti neužvertas kabutes prilygtų sudaryti klaidingą ištikimybės cituojamam

6 Pavyzdžiui, pirmosios skyriaus „Priešistorė“ eilutės, p. 9. Plg. Ezekiel Porter Belden, *New York: Past, Present and Future*, New York: Putnam, 1849, p. 11.

7 Cynthia Davidson, „Rem Koolhaas: Why I Wrote Delirious New York and Other Textual Strategies“, *ANY: Architecture New York*, 1993, p. 42–43.

Rem Koolhaas

DELIRIOUS NEW YORK

KARŠČIUOJANTIS NIUJORKAS

RETROAKTYVUS MANIFESTAS MANHATANUI

ĮVADAS

*Filosofai ir filologai pirmiausia turėtų rūpintis
poetine metafizika, tai yra mokslu, ieškančiu įrodymų
ne išoriniame pasaulyje, bet pačiuose proto,
kuris jį apmąsto, pokyčiuose.
Kadangi tautų pasaulis yra žmonių kūrinys, jo principų
reikia ieškoti jų prote.*

— Giambattista Vico, *Naujojo mokslo principai*
(*Principles of a New Science*), 1759

*Kam mums protas, jei ne tam,
kad pasiektume savo?*

— Fiodor Dostojevskij

MANIFESTAS

Kaip XX amžiuje, kiek jo dar likę, parašyti manifestą apie urbanizmo formą – laikais, kai manifestais bodimasi? Lemiamo visų manifestų silpnybė yra jiems būdingas faktinių įrodymų trūkumas.

Manhattanas turi priešingą problemą: kalnai įrodymų be manifesto.

Knyga užgimė šių dviejų pastebėjimų akistatoje: tai *retroaktyvus manifestas* Manhattanui.

Manhattanas yra XX amžiaus Rozetos akmuo.

Didelius šio miesto paviršiaus plotus užima architektūrinės mutacijos (Centrinis parkas, Dangoraižis), utopiniai fragmentai (Rockefellerių centras, Jungtinių Tautų Organizacijos pastatas) ir iracionalūs reiškiniai („Radio City Music Hall“), be to, kiekvieną jo bloką dengia alternatyvą esamo Niujorko vaizdams kuriantys fantominės architektūros sluoksniai praeities valdytojų, nebaigtų statybų ir populiarių fantazijų pavidalu.

Ypač tarp 1890 ir 1940 m. naujoji kultūra (Industrinė era?) savo laboratorija rinkosi Manhataną – mitinę salą, kurioje metropoliško gyvenimo būdo ir jam būdingos architektūros išradinėjimas ir testavimas galėjo vykti kaip kolektyvinis eksperimentas – jame visas miestas tapo žmogaus kuriamos patirties fabriku, kuriame nustojo egzistuoti tai, kas tikra ir natūralu.

Ši knyga yra būtent to Manhatano interpretacija, suteikianti jo, atrodytų, išsibarsčiusiems, netgi nesutaikomiems, epizodams tam tikro vientisumo ir nuoseklumo. Tai interpretacija, siekianti įtvirtinti Manhataną kaip nesuformuluotos teorijos, *Manhatanizmo*, produktą. Teorijos, kurios programinis tikslas – egzistuoti grynai žmogaus sufabrikuotame pasaulyje, t. y. gyventi *fantazijoje* – buvo toks ambicingas, kad, norint jį realizuoti, jis nė negalėjo būti atvirai įvardytas.

EKSTAZĖ

Jei Manhatanas iš tiesų vis dar ieško savo teorijos, tai ši teorija, ją įvardijus, turėtų sugeneruoti formulę, pagal kurią architektūra vienu metu būtų ambicinga *ir* populiari.

Manhatanas sukūrė begėdišką architektūrą, meilė kuriai tiesiogiai proporcinga jos įžūliam saviniekos neturėjimui ir kuri gerbiama tiksliai tiek, kiek jos nueita per toli.

Manhatanas žiūrovui nuolat sukelia *architektūrinę ekstazę*.

Nepaisant to, – o galbūt kaip tik todėl – architekto profesijoje Manhatano veikimas ir implikacijos ilgai buvo ignoruojamos ir netgi nutylimos.

TANKUMAS

Manhatanizmas yra vienintelė urbanistinė ideologija, kuri nuo pat atsiradimo maitinosi metropoliško būvio – hipertankumo – privatumais ir vargais, nė akimirkai nepraradusi tikėjimo juo, kaip trokšamos moderniosios kultūros pagrindu. *Manhatano architektūra yra grūsties išnaudojimo paradigma.*

Manhatano programinių tikslų suformulavimas atgaline data yra polemintis veiksmas.

Šis veiksmas atskleidžia daugybę strategijų, teoremų ir proveržių, kurie ne tik suteikia logikos ir parodo miesto praeities veikimo dėsningumus, bet ir kurių nuolatinis aktualumas pats savaimė tampa argumentu „už“ svarstant apie antrąjį Manhatanizmo atėjimą – šįkart kaip eksplisitinės doktrinos, įstengiančios peržengti salos, kurioje gimė, ribas, kad užimtų deramą vietą tarp kitų šiuolaikinių urbanizmų. Pasitelkdama Manhataną kaip pavyzdį, ši knyga yra Grūsties kultūros bliuprintas.

BLIUPRINTAS

Bliuprintas nenumato visų būsimų įtrūkimų, bet apibūdina idealią būseną, prie kurios galima tik priartėti. Lygiai taip pat ir ši knyga aprašo *teorinį* Manhataną, *Manhataną kaip prielaidą*. Dabartinis miestas tėra kompromisas, netobula teorinio Manhatano realizacija. Iš visų Manhatano urbanizmo epizodų šioje knygoje išskiriami tik tie momentai, kur bliuprintas geriausiai matosi ir labiausiai įtikina. Knyga turėtų būti – ir neišvengiamai bus – skaitoma neišiamų atsiliėpimų srauto fone. Srauto, kurį skleidžia Manhatanas apie Manhataną ir kuris įtvirtino Manhataną kaip *Amžinos krizės sostinę*.

Ir tik atlikus spekuliatyvią tobulojo Manhatano rekonstrukciją, bus galima perskaityti jo monumentalias sėkmes ir nesėkmes.

BLOKAI

Knygos struktūra yra Manhatano Grido¹ simuliakras: bloką, kurie suartinti ir sugretinti paryškina vienas kito reikšmę, rinkinys.

Pirmi keturi blokai – „Konio sala“, „Dangoraižis“, „Rockefellerių centras“ ir „Europiečiai“ – užrašo skirtingas Manhatanizmo, kaip implikuotos, o ne eksplisitinės doktrinos, variacijas.

Jie parodo Manhatano proveržį (ir tolesnį nuosmukį), siekiant kuo labiau atitolinti savo teritoriją nuo to, kas natūralu.

Penktas blokas, „Priedai“, yra architektūrinių projektų serija, įtvirtinanti Manhatanizmą kaip eksplisitinę doktriną ir apsvarsstanti Manhatanizmo perėjimą iš sąmoningo į sąmoningą architektūros kūrimo etapą.

BEVARDIS RAŠYTOJAS

Kino žvaigždės, nugyvenusios nuotykių prisotintą gyvenimą, neretai yra pernelyg egocentriškos, kad atrastų dėsniumus, pernelyg neiškaltos, kad gebėtų išreikšti savo ketinimus, pernelyg nenustygstančios vietoje, kad fiksuotų ar prisimintų įvykius. Už jas tai padaro bevardžiai rašytojai.

Lygiai taip *aš buvau bevardis Manhatano rašytojas*.

(Problemų pridėjo tai, kad mano šaltinis ir objektas per anksti nukaršo, jo gyvenimui dar nepasibaigus. Dėl šios priežasties turėjau parašyti savo pabaigą.)

1 Kooolhaasas šį žodį knygoje vartoja dvejopai. Kur originale sutinkame *Grid*, rašomą iš didžiosios raidės, o lietuviškame leidime pasirinktas atitikmuo „Gridas“, turimas omenyje ne bet koks gatvių tinklas, o konkretaus miesto, šiuo atveju – Niujorko, konkrečiu būdu išdėstytas tinklas, knygoje veikiantis kone kaip mitologizuota pasakojimo apie Manhataną figūra. Kitur, kur *grid* vartojamas kaip bendrinis daiktavardis, verčiama „gatvių tinklas“. Čia ir toliau vert. pastabos.

Rem Koolhaas

**Karščiuojantis Niujorkas:
retroaktyvus manifestas Manhatanui**

ARCHITEKSTAI

Išleido
Leidykla LAPAS
www.leidyklalapas.lt

Tiražas
1 000

Niujorkas kaip metafora. Kaip paskutinė Vakarų civilizacijos stadija.
Kaip Rozetos akmuo.

1978 m. pirmą kartą pasirodžiusi knyga *Karščiuojantis Niujorkas: retroaktyvus manifestas Manhatanui* yra vienas svarbiausių XX a. antros pusės architektūros tekstų. Klasika tapusi ir daugybę kūrėjų įkvėpusi knyga išgarsino ir patį Remą Koolhaasą – olandų architektą, „Office for Metropolitan Architecture“ (OMA) bendrąjį kūrėjų, šiandien pelnytai vadinamą legenda.

Savo žvilgsnį Koolhaasas kreipia į Manhataną kaip architektūrinės ekstazės šaltinį. Tai – nuo žmonių ir naujų technologijų srauto sproginėjanti erdvė, pagimdžiusi revoliucinį gyvenimo būdą: grūsties kultūrą. Gretindamas iš pažiūros nesugretinamus Niujorko istorijos bei plėtros fragmentus, savo vizionieriškoje, architektūrine logika grįstoje ir intelektualinį iššūkį siūlančioje knygoje Koolhaasas kalba apie miesto konstravimą montažo principu, vis iš naujo permąstydamas metropolio kultūros bei architektūros saitus.

Kodėl Niujorkas karščiuoja? Atsakymo ieškantis šios knygos autorius yra ne tik pripažintas architektas, bet ir ne mažiau talentingas pasakotojas bei tyrėjas. Jis aiškiai mato daugiau, nei matosi plika akimi, tad Niujorko miesto urbanistinės plėtros 1850–1960 m. analizė knygoje pavirsta į karštų diskusijų areną ir nepamirštamą architektūrinę kelionę.

– architektūros istorikė prof. dr. MARIJA DRĖMAITĖ (Vilniaus universitetas)

Knyga sukonstruota kaip miestas, suskaidyta į blokus, galinčius koegzistuoti autonomiškai vienas nuo kito. Tai iš fragmentų sulipdytas teksto koliažas, savo struktūra veikiantis tarsi fizinėje erdvėje sukibęs funkcijų, erdvių ir formų rinkinys – miestas, rajonas, kvartalas arba pastatas.

– architektas, architektūros istorikas dr. MATAS ŠIUPŠINSKAS

ISBN 978-609-8198-50-8

9

786098

198508